

ЭКОЛОГИЯ ДОЛЗАРБ МУАММО СИФАТИДА

Aleuatdinova Gulistan Muratovna*Нукус давлат университети*

Аннотация. Ушбу мақолада оммавий ахборот воситаларининг экологик муаммоларни эълон қилиш воситаси сифатида аҳамияти ортиб бораётгани кўриб чиқилади. Атроф-муҳит ифлосланишининг долзарб муаммоларини оммавий ахборот воситаларида ёритишининг тарихий жиҳати кўриб чиқилади. Одамларда табиий мувозанатни сақлаш зарурлигини англаш мақсадида экологик журналистиканинг келиб чиқиши ва ҳуқуқий ривожланиши каби ижтимоий экология омили таҳлил қилинади. Муаллифлар экологик характердаги маълумотларни фуқароларга этказиш усуллари кўриб чиқадилар. Аҳолини экологик хавфсизлик бўйича зарур маълумотлар билан таъминлаш соҳасида оммавий ахборот воситаларини ривожлантириш йўналишларига тўхталиб ўтилди.

Калит сўзлар: экологик муаммолар, оммавий ахборот воситалари, атроф-муҳит, ижтимоий экология, экологик журналистика, ёввойи табиатни муҳофаза қилиш, экологик ташкилотлар, атроф-муҳитни тартибга солиш.

Глобаллашув шароитида дунёда бир қатор масалалар қаторида экология масаласи долзарб бўлиб турибди. Жамият тараққиёти доимо атроф-муҳитга таъсир қилиш билан бевосита боғлиқ бўлган ва бу таъсирнинг сифати кўпинча салбий бўлиб келган. Кейинги йилларда атроф-муҳитнинг ифлосланиши ва ўзгариши муаммоси жуда кескин бўлиб қолди, бу эса унинг сайёрамиздаги тирик организмлар ҳаёти учун асосий аҳамияти билан боғлиқ. Ҳар қандай таъсир доимий таассурот қолдиради. Иқлим ўзгаришига янада таъсир кўрсатиши ва пировардида мамлакатлар ва қитъаларда жиддий ландшафт ўзгаришларига олиб келиши мумкин бўлган таъсирлар. Ер аҳолисининг тобора ортиб бораётган ўсиши шароитида бу ўзгаришларнинг барчаси гуманитар офатларнинг кўпайишига, кескинликнинг ривожланишига, урушлар ва низоларнинг пайдо бўлишига ёрдам беради.

Оммавий ахборот воситаларида ёритиладиган янги мавзу экология муаммоси бўлиши керак. Кўпгина мамлакатлар иқтисодиётининг ўсиши атроф-муҳитнинг таназзулга учраши муаммоларига бевосита таъсир қилади ва шунинг учун жамоатчилик бу соҳада турли халқаро уюшмаларни ташкил қилиш орқали бундай таъсирларга жавоб беришга ҳаракат қилмоқда. Шу билан бирга, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш қонунчилигига эътиборсизлик ҳамма жойда кузатилаётгани, бу эса жамоатчилик эътиборини ҳар томонлама жалб этишни тақозо этувчи ўта салбий тенденция эканлигини таъкидлаш жоиз. Бундай шароитда оммавий ахборот

воситалари тўсиқнинг жуда фойдали воситасидир ва. натижада, бундай фаолият ҳар қандай ривожланиш ва қўллаб-қувватлашни талаб қилади. Агар атроф-муҳит муаммоларини ёритишга илмий ёндашув ҳақида гапирадиган бўлсак, XX асрнинг 70-йиллари бошларида пайдо бўлган "ижтимоий экология" тушунчасини эслатиб ўтишимиз керак. жамият ва атроф-муҳитнинг бир-бирига ўзаро таъсир қилиш қонуниятларини, шунингдек ноёб объектларни муҳофаза қилиш, сақлаш ва тиклаш шакллари ва усулларини тавсифловчи билим ва амалиётлар мажмуаси сифатида белгиланади. Шу билан бирга, ҳайвонот дунёсини муҳофаза қилишга ва у билан янада уйғунроқ яшашга йўналтирилган ташкилотлар пайдо бўла бошлади, бундай ташкилотларнинг сифати ва халқаро роли ошди, улар сиёсий жараёнларга таъсир қила бошлади.

Кейин экология каби ижтимоий ҳаракат пайдо бўлди, унинг тарафдорлари инсон ва табиатнинг ўзаро таъсири соҳасида чора-тадбирларни кучайтиришни талаб қилдилар. Урушдан кейинги даврда илмий-техникавий инқилоб туфайли саноатнинг кенгайиши Европада ҳам, Америкада ҳам кенг экологик ҳаракатнинг шаклланишига туртки бўлди. Аллақачон 1948 йилда ЮНЕСКО доирасида Бутун жаҳон табиатни муҳофаза қилиш иттифоқи, 1961 йилда эса Бутунжаҳон ёввойи табиат фонди тузилди. Кўпгина мамлакатларда оммавий норозилик ҳаракатлари тез-тез содир бўлиб, улар аллақачон пайдо бўлган жами истеъмол жамияти фалсафасини, капитализмнинг ишлаб чиқариш ва ижтимоий камчиликларини, ядровий қуролланиш пойгасини ва атроф-муҳитга салбий таъсирнинг кучайишини танқид қилмоқда.

Ижодга илғор жамоатчилик ва Европа сиёсий доиралари ҳисса қўшдилар экосферага кучайиб бораётган хужумга қарши курашишга қаратилган фондлар ва жамиятларнинг шаклланиши (масалан, Франция табиатни муҳофаза қилиш жамиятлари федерацияси). 1969 йилда Сан-Францискода "Ернинг дўстлари" номли ташкилот ташкил этилган, кейинчалик эса каби бошқа экологик ташкилотлар ҳам шакллана бошлаганлигини кўришимиз мумкин.

Бундай ташкилотлар орасида 1971 йилда Канадада ташкил этилган Грeenпeасe⁵ алоҳида таъкидлаш мумкин. Ҳозирда у атроф-муҳитни муҳофаза қилиш бўйича энг йирик халқаро нодавлат ташкилот ҳисобланади.

Ўтган асрнинг 80-йиллари охирига келиб, Францияда антиглобализм каби янги ҳодисанинг бошланиши кўйилди, унинг тарафдорлари ҳам экологик муаммолардан жуда хавотирда эдилар. Атроф-муҳит масалалари бўйича битим ва конвенцияларнинг қабул қилинишини атроф-муҳит билан ўзаро муносабатларнинг янги босқичи деб ҳисоблаш керак.

Шундай қилиб, БМТ конференциясида қабул қилинган 1972 йилдаги Стокгоlm декларациясида атроф-муҳитни муҳофаза қилишнинг 26 тамойили, шунингдек,

⁵ Greenpeace — «зелёный мир») — международная независимая неправительственная экологическая организация, созданная в 1971 году в Канаде.

атроф-муҳит муаммоларини комплекс ва мувозанатли ҳал қилиш асослари ва бошқалар белгиланган. Айнан шу асосда давлат экологик дастурлари ишлаб чиқиладиган. ишлаб чиқилган, уларни амалга оширишнинг янги усуллари ва шакллари ишлаб чиқилган; ўзгаришлар экологик қонунчиликка ҳам таъсир кўрсатди⁶. Кейинги муҳим ҳужжат 1982 йилдаги Бутунжаҳон табиат хартияси бўлиб, унда табиатни муҳофаза қилиш тамойиллари эълон қилинган бўлиб, унга кўра инсоннинг унга таъсир этувчи барча ҳаракатларига раҳбарлик қилиш ва баҳолаш керак эди⁷.

1992 йилда Рио-де-Жанейрода БМТнинг иқлим ўзгариши бўйича доиравий конвенцияси⁸ қабул қилинди ва биринчи Ер саммити бўлиб ўтди, унда глобал иссиқхона муаммолари муҳокама қилинди; Натижада, мамлакатлар атмосферага иссиқхона газлари чиқиндиларининг янада кўпайишига йўл қўймаслик учун вазиятни ўзгартириш бўйича умумий савд-ҳаракатларни амалга оширишга келишиб олдилар (кейинчалик конвенция, Киото протоколи⁹ 3 ва Париж қоидаларини ишлаб чиқиш доирасида). иқлим бўйича келишувлар қабул қилинди).

2002-йилда Йоханнесбургда БМТнинг Барқарор ривожланиш бо'йича саммити бўлиб ўтди, унинг якунлари бо'йича Барқарор ривожланиш тўғрисидаги Ёханнесбург декларацияси қабул қилинди, унда жамиятнинг ривожланиши ва о'зaro ҳамкорлиги ҳамда табиий ресурсларни муҳофаза қилиш концепсияси мустаҳкамланган.

Ишлаб чиқаришда кимёвий моддалардан фойдаланиш, балиқ заҳираларини сақлаш ва тиклаш, турларнинг биологик хилма-хиллиги даражасини пасайтиришда асосий санитария билан боғлиқ янги йўналишлар бўйича мажбуриятлар қабул қилинди. Бундан ташқари, энергетика ва тоғ-кон саноатида барқарор мувозанатли ишлаб чиқариш ва истеъмол моделлари шакллантирилди.

Экологик журналистиканинг яна бир белгиловчи жиҳатини жанрнинг ўзига хослиги деб аташ керак. Босма нашрларда кенг тарқалган бўлиб, маълумотнома мақолалари, этарлича қизиқиш бўлмаган ва огоҳлантирувчи-риторик хусусиятга эга бўлган воқеаларнинг қисқача тавсифи, шунингдек, эксперт билан суҳбат (портрет, муаммо ёки воқеа). Бундан ташқари, универсал журналистик жанр қўлланилади - воқеа жойидан репортаж (масалан, ўрмон ёнғини ёки ифлосланган сув ҳавзаси) ва муҳим танқидий воқеалар бўлган тақдирда - тезкор янгиликлар ҳамда экологик

⁶ Стокгольмская декларация по окружающей среде ООН от 16.06.1972 // <https://docs.cntd.ru/document/901880141>

⁷ Всемирная хартия природы (принята резолюцией ООН 28.10.1982) // <http://zaki.ru/pagesnew.php?id=1277>

⁸<https://www.google.com/search?q>. Конвенция 1992 йил 9 майда қабул қилинган ва 1992 йил 4 июнда Рио-де-Жанейрода бо'либ о'тган Ер саммитида имзолаш учун очилган. 1992 йил 12 июнда 154 давлат конвенцияни имзолади ва Ер иқлимига зарарли антропоген аралашувни камайитириш мақсадида ратификация қилинган пайтдан бошлаб иссиқхона газлари чиқиндиларини камайитириш мажбуриятини олди..

⁹ Киотский протокол (принят в Киото 11.12.1997, вступил в силу 16.02.2005) // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/kyoto.shtml

муаммоларни ёритишнинг муҳим қисми таҳририят томонидан содир бўлаётган воқеалардан хавотирда бўлган фуқароларнинг мактубларини э'лон қилиш бўлиб, тегишли идоралар вакиллари ва матбуот релизлари ва матбуот анжуманларига ҳам э'тибор қаратилмоқда.

Экологик журналистиканинг вужудга келишини ижтимоий экология ривожининг муҳим омили деб ҳисоблаш керак. Экологик журналистика илмий журналистиканинг бир қисми сифатида инсон ва атроф-муҳит ўртасидаги ўзаро муносабатларнинг барча шакллари ушбу соҳадаги муаммоларни ҳолис, ҳолис ва эркин ёритиш асосида ўрганади. Экологик журналистика ахборот муносабатлари билан бевосита боғлиқ бўлиб, унинг фаолияти объекти экологик ахборот бўлиб, у сайёрамиз экотизимига антропоген таъсир кўрсатиш муаммоларини даврий ёритиш сифатида тавсифланиши мумкин, бу эса одамларнинг нормал ва сифатли ишлаши учун зарурдир. табиий мувозанат.

Журналистларнинг ушбу соҳадаги фаолиятини бир неча йўналишларга бўлиш мумкин, хусусан:

- сиёсий-ҳуқуқий йўналиш атроф-муҳитнинг айрим муаммоларини қонунчилик билан тартибга солиш масалаларини ёритиш билан тавсифланади;

- ижтимоий йўналиш экологик муаммоларнинг ўзаро таъсирини таҳлил қилиш учун масъулдир ва муайян одамлар, муайян мамлакат аҳолиси ҳаётидаги ижтимоий омиллар;

- тадқиқот йўналиши кенг омма учун турли хил табиат ҳодисалари ва тенденцияларини илмий-оммабоп ёритишга қаратилган;

- иқтисодий йўналиш муайян инфратузилманинг атроф-муҳит билан ўзаро таъсирида иқтисодий оқибатлари билан боғлиқ масалаларни кўриб чиқади, уларнинг экологик тозалигидан келиб чиққан ҳолда ишлаб чиқаришни ривожлантиришнинг мақсадга мувофиқлигини белгилайди;

- ахлоқий йўналиш инсон ва табиат ўртасидаги муносабатларни замонавий ахборот жамиятида шахснинг воқеликни ахлоқий идрок этиш призмасидан ўрганади;

- экологик хавфсизлик инсоннинг муқаррар табиий офатлар ва офатларга қарши туриш қобилиятига масъул бўлган яна бир муҳим соҳадир;

- ҳимоя йўналиши фуқароларнинг муносиб экологик муҳитга бўлган ҳуқуқларини ҳаёт давомида бузиш ва унинг ҳолати тўғрисида ишончли маълумот олиш, шунингдек, уларнинг экологик ҳуқуқларини ҳимоя қилишда фаол фуқаролик позицияси учун ноқонуний таъқиб қилиш ҳолатларини тартибга солади.

Атроф-муҳит муаммоларини ёритишда муҳим омил - бу мавжуд муаммоларга аудиториянинг муносабат даражасини белгилайдиган ахборотни тақдим этиш усули. Қолаверса, ҳуқуқ-тартибот идоралари ҳам шундай аудитория доирасига киради. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 31.05.2023 йилдаги ПФ-81 сонли, Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасини трансформация қилиш

ва ваколатли давлат органи фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида¹⁰ги фармонига кўра, қонунларнинг бузилиши тўғрисида олинган маълумотлар асосида муайян текширувлар ўтказилиши мумкин, бу эса, ўз навбатида, айбдорларни фуқаролик жавобгарлигига тортиш учун асос бўлади. маъмурий ёки ҳатто жиноий жавобгарлик. Бу соҳанинг ҳам ўзига хос муаммоси бор, чунки муҳим табиий ўзгаришлар тўғрисидаги маълумотларни атайлаб бузиш ва бостириш мумкин, айниқса бу йирик хўжалик корхоналари фаолияти натижасида содир бўлган бўлса. Ушбу ёндашув ўта хавфли тенденциядир, чунки атроф-муҳит муаммолари қисқа муддатда унчалик сезиларли бўлмаса-да, кейинчалик янада ҳалокатли глобал оқибатларга олиб келиши мумкин. Шунинг учун ҳам ҳолислик ва ахборот мазмуни тамойилларига амал қилган ҳолда, экологик журналистика экологик муаммоларни ёритишга энг мас'улиятли ёндашишни талаб қилади; ҳаддан ташқари таъсирчанлик ёки аксинча, юзаки ёритиш жамоатчилик фикрига тегишли таъсир кўрсатадиган ҳолларда, бу, ўз навбатида, ҳокимиятнинг зарурий ҳаракатларига сабаб бўлади.

Журналистлар аҳолини саноат корхоналарининг ифлослантирувчи фаолияти тўғрисида хабардор қилиш орқали аудиторияга муаммо билан доимий алоқада бўлиш имконини беради ва шу орқали уларнинг қулай муҳитга бўлган ҳуқуқларини ҳимоя қилади. Атроф-муҳит муаммоларини оммавий ахборот воситаларида ёритиш учун долзарблигига кўра бир неча турларга бўлиш мумкин. Шундай қилиб, қуйидаги асосий мавзулар аниқланади:

- экологик моjarолар: сўнгги пайтларда боғлар ва боғлар қуриш, корхоналарни турар-жой мажмуалари яқинида жойлаштириш тенденцияси, бу эса яқин атрофда яшовчи аҳоли билан низоларга олиб келади; бу ҳолат шуни кўрсатадики, муаммолар уларга бевосита таъсир қилганда одамларнинг реакциялари энг зўравон ва ҳиссий бўлади;

- ўрмон хўжалиги муаммолари; ўрмон ёнғинлари ва сайёрадаги ўрмонларни кесишнинг салбий тенденцияси билан тавсифланади, ҳам қонуний, ҳам браконерлик;

- ахлат ва чиқиндилар билан боғлиқ муаммолар; замонавий жамиятда қайта ишлаш даражаси паст бўлган ва сифациз сақлашга эга бўлган катта чиқиндилар ишлаб чиқарилиши билан боғлиқ;

- ҳавонинг ифлосланиши замонавий мегаполисларнинг энг муҳим муаммоси бўлиб, кўплаб саноат корхоналари ва кўплаб транспорт воситалари тутун ва газ ифлосланишини келтириб чиқарадиган чиқиндилар манбалари ҳисобланади;

- атом энергетикаси муаммолари; сўнгги йилларда ядро хавфсизлиги соҳасида эришилган ютуқларга ва "енг тоза" энергия манбаи мақомига қарамай, радиоактив ифлосланиш муаммоси ҳали ҳам долзарбдир;

¹⁰ <https://lex.uz/docs/6479180> (Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 02.06.2023 й., 06/23/81/0320-сон; 11.11.2023 й., 06/23/193/0844-сон; 24.11.2023 й., 06/23/199/0882-сон; 03.08.2024 й., 06/24/106/0571-сон; 04.10.2024 й., 06/24/149/0772-сон)

■ сув ресурсларининг ифлосланиши; қўллар, денгизлар, океанлар ва дарёларнинг турли хил маиший чиқиндилар, пластмасса ва нефт маҳсулотлари билан ифлосланишининг ўта хавфли муаммоси денгиз маҳсулотлари ишлаб чиқаришнинг қисқаришига ва чучук сув захираларининг қисқаришига олиб келади;

■ йўқолиб кетиш хавфи остида турган ўсимлик ва ҳайвонот дунёсини муҳофаза қилиш; олдинги муаммолардан келиб чиқади ва яшаш жойларининг қисқаришига ҳам, алоҳида биологик турларнинг йўқ бўлиб кетишига ҳам таъсир қилади;

■ глобал иқлим ўзгариши бизнинг замонамизнинг асосий экологик кун тартиби бўлиб, унинг тенденциялари бутун инсоният учун глобал оқибатлар билан боғлиқ;

■ Арктика ва Антарктида муаммолари; Ер юзидаги энг кам аҳоли пунктлари учун таҳдидлар, музликларнинг эриши ва денгиз сатҳининг кўтарилиши муаммолари.

Оммавий ахборот воситалари учун экологик муаммолар, табиийки, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва сақлаш бўйича бутун мажмуанинг бир қисми сифатида муҳим рол ўйнайди. Атроф-муҳит журналистикаси экологик таҳдидлар ҳақида хабар беришда биринчи ўринда туради. Муболағасиз, инсониятнинг давом этиши пировардида журналистлар фаолиятига боғлиқ бўлиши мумкин. Атроф-муҳитга жиддий таъсир кўрсатиш, глобал исиш, генетик модификацияланган маҳсулотларнинг тарқалиши, океанлар ва атмосферанинг ифлосланиши ҳақида кузатилган сукунат охир-оқибат қайтариб бўлмайдиган оқибатларга олиб келиши мумкин. Шу боис, оммавий ахборот воситалари анча кучли таъсир воситаларига эга бўлган пайтда жамоатчилик эътиборини жалб қилиш ва жамиятнинг ўз вақтида жавобини олиш вазиятни табиат билан янада уйғун ва мувозанатли яшашга ўзгартиришнинг зарурий мезони ҳисобланади.

Хулоса сифатида айтиш мумкинки “Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар, Тошкент шаҳри ҳамда туман ва шаҳарлар ҳокимликлари 2025 йил 1 августга қадар ҳар бир ҳудуднинг 2030 йилгача мўлжалланган экологик «мастер-режа»сини маҳаллий ва хорижий экспертларни жалб қилган ҳолда ишлаб чиқсин ҳамда тегишлича Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси, халқ депутатлари маҳаллий Кенгашларига тасдиқлаш учун киритсин”¹¹ дейилган.

¹¹ <https://lex.uz/docs/6479180>. (Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 02.06.2023 й., 06/23/81/0320-сон; 11.11.2023 й., 06/23/193/0844-сон; 24.11.2023 й., 06/23/199/0882-сон; 03.08.2024 й., 06/24/106/0571-сон; 04.10.2024 й., 06/24/149/0772-сон)